

Rätten att välja äldreboende

– kan vi lära något av
Danmark?

Innehållsförteckning

Inledning	3
DEL 1 – Den danska äldreomsorgen	4
Kommunalt organiserad äldreomsorg	4
Fler boenden utan heldygnsomsorg	4
Äldreboendegaranti	5
Starkare nationell styrning av valfriheten	5
2025 års Äldreomsorgsreform	5
DEL 2 – Närmare om den danska valfriheten	7
I Danmark är det ovanligt med upphandlade boenden	7
Upphandling vanligt i Sverige, men antalet LOV-kommuner har ökat	7
Nationell valfrihet i Danmark	8
I Sverige bestämmer kommunen om äldres valfrihet	8
Möjlighet att välja ett boende utanför den egna kommunen i Sverige	9
Nationell upplysningstjänst i Danmark	9
I Sverige har kommunen ansvar för att informera om val	10
Högre andel privata aktörer i Sverige	10
DEL 3 – Närmare om den danska Fripolejboliglagen	11
Nationell certifiering av Sundhedsstyrelsen	11
Från nationella taxor till likvärdig ersättning	11
Ersättningen granskas av danska Konkurrensverket	12
Förändringar i lagen om Fripolejbolig i äldreformen	12
Jämförelser med ersättningen i svenska valfrihetssystem	13
Statligt stöd för Fripolejboliger	13
DEL 4 – Kan vi lära av den danska valfriheten?	14
Stark efterfrågan på valfrihet i Sverige	14
Äldreboendegaranti i stället för straffavgifter för kommunen	14
Etableringsfrihet kan öka tillgängligheten	15
Fler äldreboenden kräver hållbara villkor och förutsebarhet	15
DEL 5 – Vårdföretagarnas förslag	17
Inför en nationell rätt till valfrihet för äldre	17
Inför en äldreboendegaranti	17
Säkerställ konkurrensneutralitet	17
Inför en nationell valfrihetsportal	17

Kontaktpersoner:

Anna Bergendal, näringspolitisk expert Äldreomsorg
anna.bergendal@vardforetagarna.se

Layout och sättning: Elin Oskarsson

| | **Vårdföretagarna**

Inledning

Sverige står inför en demografisk utveckling som utmanar äldreomsorgen. Antalet äldre ökar kraftigt under kommande år vilket ställer krav på handling för att vi ska klara att tillhandahålla den äldreomsorg som behövs. Redan idag råder det brist på äldreboenden i många kommuner – något som riskerar att förvärras i takt med att andelen äldre ökar i befolkningen. Enligt huvudscenariot i Vårdföretagarnas prognoser kommer 33 000 fler platser att behövas år 2034 jämfört med år 2024.

Samtidigt ställer vi allt högre krav på vår omsorg. Möjligheten till valfrihet inom omsorgen är något som vi alltmer förutsätter då vi vant oss vid att välja annan offentlig service, såsom förskola, skola, tandvård och sjukvård. En undersökning som Verian gjort på uppdrag av Vårdföretagarna visar att 9 av 10 äldre anser att det är viktigt att få välja äldreboende – både mellan privata och offentliga. Samtidigt saknas denna möjlighet för många av Sveriges äldre idag.

I Danmark finns en starkare nationell styrning mot valfrihet inom äldreomsorgen jämfört med Sverige. Sedan början av 2000-talet finns en lagstadgad rätt att kunna välja bland äldreboenden i hela landet och kommunerna ska även tillhandahålla alternativ att välja mellan i hemtjänsten. Privata aktörer som bygger och driver äldreboenden har fri etableringsrätt nationellt, förutsatt att de uppfyller vissa krav. Det gör att de kan bidra till att bygga ut äldreomsorgen i hela Danmark och på så sätt öka tillgängligheten. Antalet privata äldreboenden har ökat successivt, men har delvis hämmats av en otydlig reglering av ersättningen. I samband med en större reform av äldreomsorgen 2025 har nya regler införts för att skapa större transparens och förutsägbarhet i ersättningen.

Vårdföretagarna vill med denna rapport undersöka om det finns lärdomar att hämta från Danmarks valfrihetssystem för Sverige. Kan en stärkt valfrihet öka äldres egenmakt, men också bidra till en god tillgänglighet till äldreboenden framgent? I den här rapporten beskrivs det danska valfrihetssystemet för äldreboenden och hur det skiljer sig från den svenska regleringen i syfte att skapa underlag för att diskutera frågan. Vårdföretagarna presenterar också fyra reformförslag som beskrivs i slutet av rapporten:

- Inför en nationell rätt att välja äldreboenden
- Inför en äldreboendegaranti som ger äldre plats på äldreboende i rimlig tid
- Säkerställ konkurrensneutralitet mellan olika utförare
- Inför en nationell valfrihetsportal för att möjliggöra ett välinformerat val av äldreboende för äldre och anhöriga

DEL 1 – Den danska äldreomsorgen

I detta avsnitt ges en översikt över hur den danska äldreomsorgen är organiserad, styrd och finansierad, med särskilt fokus på äldreboenden. Här beskrivs skillnader och likheter jämfört med Sverige, bland annat när det gäller boendeformer och valfrihet. Slutligen redogörs för den äldreomsorgsreform som trädde i kraft 2025 och vilka förändringar den innebär för organisering, tillsyn och utbud av boenden.

Kommunalt organiserad äldreomsorg

Äldreomsorgen i Danmark är i grunden kommunalt organiserad och offentligt finansierad liksom i Sverige. Varje kommun har ett helhetsansvar för att bedöma behov, bevilja insatser och finansiera omsorgen för äldre personer som bor i kommunen. Äldreomsorgen styrs också med en ramlagstiftning som ger kommunen stort utrymme att utforma äldreomsorgen lokalt. Om man som medborgare inte är nöjd med ett beslut kan det överklagas till Ankestyrelsen, som är en administrativ överprövningsnämnd för myndighetsbeslut på det sociala området bland annat.¹ Det skiljer sig från den svenska ordningen där beslut överklagas till förvaltningsdomstol.

Fler boenden utan heldygnsomsorg

I Danmark finns två huvudsakliga former av biståndsbedömda vård- och omsorgsboenden: dels vård- och omsorgsboenden för äldre med stora vårdbehov med tillgång till heldygnsomsorg – så kallade plejeboliger, dels äldreboenden för äldre som klarar sig utan hjälp dygnet runt – så kallade almene ældreboliger. Det är en stor skillnad jämfört med Sverige som i princip uteslutande har äldreboenden med heldygnsomsorg.² Denna rapport handlar i huvudsak om boenden med tillgång till heldygnsomsorg.

Jämförelser med Sverige visar att genomsnittsåldern är något lägre när man flyttar till boende med heldygnsomsorg i Danmark (84 år jämfört med 86 år i Sverige) och att vistelsetiden är längre – i genomsnitt 3 år jämfört med närmare 2 år i Sverige.³ Jämförelsen visar också att Danmark och Sverige har en ungefär lika hög andel av de som är äldre (80+) som bor på äldreboenden med heldygnsomsorg. Räknar man även in biståndsbedömda äldreboenden utan heldygnsomsorg är andelen tydligt högre i Danmark.

1 [Om Ankestyrelsen](#)

2 Det finns en liten andel serviceboenden bland de boenden som kategoriseras som särskilda boenden för äldre som uppskattas till ca 3–5 % av samtliga boenden. Se Den nordiska äldreomsorgen, Vård- och omsorgsanalys, 2021. Det finns även trygghetsboenden, men de är ännu relativt ovanliga.

3 Den nordiska äldreomsorgen, Vård- och omsorgsanalys, 2021 samt National undersøgelse af forholdene på plejecentre, 2016

Äldreboendegaranti

I Danmark finns en äldreboendegaranti som innebär att den äldre ska få plats på äldreboende inom två månader från biståndsbeslutet. Detta gäller dock inte om den äldre använder sin rätt att välja äldreboende, då man i stället får stå på väntelistan till det specifika boendet.⁴ Om den äldre inte önskar ett specifikt boende kan kommunen uppfylla beslutet med plats i en annan kommun om det saknas plats i den egna kommunen. Tackar man nej till ett erbjudande nollställs tiden. Sverige har ingen garanti för att få plats på ett äldreboende inom en viss tid. Enligt socialtjänstlagen ska insatser verkställas direkt. Beslut som inte verkställs inom tre månader ska rapporteras till IVO som kan ansöka om sanktionsavgift vid domstol om väntetiden inte anses vara skälig.

Starkare nationell styrning av valfriheten

Jämfört med Sverige har Danmark en betydligt starkare nationell styrning av valfrihet. Inom hemtjänsten är det sedan år 2003 obligatoriskt för kommunen att erbjuda minst två alternativ att välja på för medborgarna, varav det ena kan vara kommunalt.⁵ För danska omsorgstagare finns också sedan 2003 en lagfäst rätt att välja äldreboende.⁶ När det gäller äldreboenden finns inget tvång att ha ett alternativ till den offentliga omsorgen i kommunen. Kommunen kan välja att tillhandahålla omsorgen i egen regi eller med externa leverantörer. Däremot kan privata aktörer etablera fristående äldreboenden, s.k. Fripeljeboliger, inom ramen för ett nationellt system.

2025 års Äldreomsorgsreform

Den 1 juli 2025 genomfördes en omfattande reform av den danska äldreomsorgen. Syftet med reformen var att öka äldres valfrihet och självbestämmande, minska detaljregleringen och införa en mer tillitsbaserad styrning för medarbetarna samt att öka samverkan med anhöriga, lokal- och civilsamhället.⁷ Reformen innebar bland annat att äldreomsorgen numera regleras genom en egen lag, en äldreomsorgslag, i stället för av motsvarigheten till socialtjänstlagen (lov om social service). Hemtjänsten organiseras om för att minska detaljstyrningen och ska härnäst erbjudas i sammanhängande omsorgsförlopp i stället för genom enstaka tjänster. Reglerna för ersättning till privata utförare tydliggörs och skärps såväl inom hemtjänst som för äldreboenden. Det införs också en ny typ av äldreboenden, lokalplejehjem, som ger kommunerna möjlighet att skapa kommunalt ägda aktiebolag. Tanken är att dessa boenden ska vara mindre styrda

4 <https://www.sbst.dk/bolig/almene-boliger/aeldre-og-plejeboliger/plejeboliggarantien?Plejeboliggarantien?Plejeboliggarantien>

5 [Kommunernes tilvejebringelse af det frie valg af hemmepleje og brug af udbud](#), Vive, 2024

6 Rätten att välja äldreboende regleras i Serviceloven, Bekendtgørelse om plejehjem og beskyttede boliger § 8 och Fripeljeboligloven 3 kap 2 §.

7 Reformen omfattar tre nya lagförslag; en ny äldre lag, ett förslag om lokala äldreboenden samt en lag om äldre tillsyn samt ändringar i Fripeljeboligloven och i Socialtjänstlagen och lagen om rättssäkerhet och administration på det sociala lagen.

av kommunens regelverk och på så sätt skapa ett större utbud och utökad valfrihet för äldre. Dessa boenden kommer till skillnad från de kommunala att kunna erbjuda extra tjänster.⁸ Regeringen har, tillsammans med avtalsparterna bakom äldrereformen, tagit fram ett mål om att antalet alternativ till de kommunala äldreboendena (Fripleshjem och Lokalplejehjem) ska fördubblas till år 2030 vilket innebär ungefär 3 000 nya platser.⁹

Med reformen införs dessutom en ny tillsynsorganisation som ersätter de 98 kommunala tillsynerna och försöksordningen med en statlig tillsyn. Tillsynen samlas i ett mindre antal utvalda kommuner som får ansvara för tillsynen i flera kommuner (dock ej den egna). Tillsynen ska i högre grad fokusera på lärande dialog, rådgivning och kvalitetsutveckling snarare än kontroll och dokumentation. Tillsynen ska vara riskbaserad, men alla enheter ska få minst ett tillsynsbesök vart femte år. En anonym Äldrelinje införs för att äldre, anhöriga och personal lätt ska kunna rapportera missförhållanden. Tillsynen ska också samordnas i högre grad med andra myndigheter för att minska antalet besök från olika tillsynsmyndigheter och motverka motstridiga krav på verksamheterna.

8 Otte kommuner går forrest: Får midler til etablering af nye lokalplejehjem - Ældreministeriet

9 Aftale mellem regeringen (Socialdemokratiet, Venstre og Modera-terne) og Danmarksdemokraterne, Socialistisk Folkeparti, Liberal Alliance, Det Konservative Folkeparti og Radikale Venstre om en reform af ældreområdet, 18 april 2024

DEL 2 – Närmare om den danska valfriheten

Detta avsnitt belyser hur valfriheten inom äldreomsorgen är utformad i Danmark jämfört med Sverige när det gäller äldreboenden. Vidare beskrivs skillnader när det gäller förekomst av privata aktörer och vilka upphandlings- och samverkansformer som är vanligast samt skillnader i möjligheten att etablera sig för privata aktörer.

I Danmark är det ovanligt med upphandlade boenden

Samarbetsformerna mellan kommun och privat aktör skiljer sig åt mellan Danmark och Sverige. I Danmark kan privata aktörer vara verksamma genom att driva ett äldreboende åt kommunen eller genom att etablera sig som ett Friphejeboliger, ett fristående äldreboende.

När danska kommuner anlitar privata aktörer för att driva ett äldreboende sker det genom två olika samarbetsformer – sedvanlig upphandling eller så kallade driftsavtal (driftsoverenskomst). Den dominerande samverkansformen är driftsavtal, vilket är ett offentligt kontrakt där kommunen har ett mer direkt inflytande på omsorgens innehåll och resurser och som inte kräver att kommunen konkurrensutsätter uppdraget.¹⁰ Det är vanligt att ett eventuellt överskott i verksamheten ska återbetalas till kommunen eller föras över till nästkommande års budget. Det kan dock variera mellan olika driftsavtal.

Avtalens löptid är oftast tillsvidare med en uppsägningstid som vanligen varierar mellan 6 och 12 månader.¹¹ Kommunen kan ha driftsavtal med företag, men i praktiken är det enbart så kallade selvejende plejehjem som sköter driften. Selvejende plejehjem är självstyrande institutioner med egen styrelse, ofta organiserade som föreningar eller stiftelser. Med hänsyn till att boenden med driftsavtal är så starkt reglerade av kommunen räknas de ibland som kommunala boenden i statistiken.¹²

Upphandling vanligt i Sverige, men antalet LOV-kommuner har ökat

I Sverige finns inte på samma sätt som i Danmark en nationell etableringsfrihet, utan privata aktörer etablerar sig genom att sluta avtal med en kommun. Traditionellt har det varit vanligt med upphandlingar där den privata aktören anlitas för att driva ett av kommunens äldreboenden (driftsentreprenader). Över tid har det blivit allt vanligare med andra upphandlingsformer där de privata aktörerna både står för lokaler och drift, såsom

10 Den nordiska äldreomsorgen, Vård- och omsorgsanalys, 2021

11 Uppgifter från Dansk Erhverv 20260120

12 Se t.ex. Flere valgmuligheder – højere kvalitet, DI forslag til en ny ældrelov, 2023

ramavtal eller objektsupphandlingar. Antalet kommuner som valt att tillämpa lagen om valfrihetssystem (LOV) har också ökat successivt och uppgår idag till 28 enligt Upphandlingsmyndighetens statistikdatabas.¹³ LOV innebär att privata utförare får etablera egna äldreboenden i kommunen om de uppfyller de villkor som uppställs av kommunen i förfrågningsunderlaget – en etableringsfrihet i kommunen.

Nationell valfrihet i Danmark

Den som beviljats plats på ett äldreboende av sin kommun i Danmark är inte begränsad till att välja ett boende i den egna kommunen, utan kan välja att bo på ett äldreboende var som helst i landet – såväl kommunala som privata. Väljer man ett boende i en annan kommun måste man dock uppfylla krav för att få äldreboende både i hemkommunen och där boendet ligger. Om den äldre väljer ett fristående äldreboende (Friplejebolig) i en annan kommun räcker det dock med ett biståndsbeslut (från hemkommunen). Rätten till fritt val omfattar också make/maka, sambo eller registrerade partner som får möjlighet att flytta med till äldreboendet. Efterlevande make/maka har också rätt att fortsätta hyresförhållandet om den som fått beslutet avlider. En motsvarande rättighet finns inte för svenska omsorgstagare.

I Sverige bestämmer kommunen om äldres valfrihet

I Sverige är det kommunerna som bestämmer om valfrihet ska finnas för de äldre i äldreomsorgen. Kommunen kan välja att tillämpa LOV som medför en rätt för äldre att välja äldreboende. Det är också möjligt att erbjuda valfrihet med upphandlade alternativ, framför allt genom så kallade ramavtal där platser avropas från de utförare som omsorgstagarna väljer.

Om en kommun inför en rätt att välja äldreboende begränsas den till de boenden som finns i kommunen eller som kommunen har avtal med (ibland kan dessa ligga i en närliggande kommun). Det är också kommunen som väljer om äldreboenden ska tillhandahållas i egen regi eller om privata utförare ska anlitas för driften eller både för att bygga och driva äldreboenden. Praxis från Högsta domstolen från år 2024 ger också kommunen rätt att verkställa en placering på ett äldreboende i en annan kommun mot den äldres vilja.¹⁴ Vid en jämförelse med Danmark är valfriheten sammantaget betydligt mer begränsad i Sverige när det gäller äldreboenden.

13 Se rapporten "Privata aktörer som bygger och driver särskilda boenden" från 2022 för mer information om de olika upphandlingsformerna.

14 HFD 2024 Ref. 36

Möjlighet att välja ett boende utanför den egna kommunen i Sverige

En medborgare som behöver plats på ett äldreboende i Sverige är i första hand hänvisad till att söka hjälp i den kommun där han eller hon är bosatt. Men det finns också möjlighet att söka bistånd från en annan kommun. Enligt 2 kap. 8 § Socialtjänstlagen (SoL) har en person som önskar flytta till en annan kommun, men som på grund av ålderdom, funktionshinder eller allvarlig sjukdom har ett varaktigt behov av omfattande vård- och omsorgsinsatser och därför inte kan bosätta sig där utan att inflyttningsskommunen erbjuder behövliga insatser, rätt att ansöka om sådana insatser hos den kommunen. Med hänsyn till att den som idag får plats på äldreboende har stora vård- och omsorgsbehov torde den aktuella bestämmelsen ofta bli tillämplig när någon söker plats på äldreboende i en annan kommun än hemkommunen.

Om en äldre person söker i en annan kommun ska ansökan behandlas som om den enskilde redan var bosatt i inflyttningsskommunen. Att behoven är tillgodosedda i hemkommunen får alltså inte beaktas vid prövningen av ansökan. Hemkommunen är skyldig att bistå inflyttningsskommunen med den utredning som kan behövas för bedömningen av ansökan.¹⁵ Att man söker i en annan kommun innebär dock inte att man får välja vilket boende i den aktuella kommunen. Finns ingen valfrihet i kommunen kan den äldre i stället bli placerad på ett boende som kommunen väljer. Vissa kommuner samverkar för att underlätta för kommunmedborgare som vill flytta till ett äldreboende i en närliggande kommun. I Stockholm har 10 kommuner kommit överens om ett alternativt sätt att samarbeta och reglera sådana situationer.¹⁶

Även om det finns en möjlighet för äldre att flytta till ett äldreboende i en annan kommun, är det oklart i vilken utsträckning den möjligheten fungerar i praktiken, hur känd den är och hur vanligt det är att den utnyttjas.

Nationell upplysningstjänst i Danmark

I Danmark finns en lagreglerad nationell tjänst där information finns om samtliga äldreboenden i landet, Plejehjemsoversigten. Syftet är att ge omsorgstagare och anhöriga möjlighet att söka information om alla äldreboenden så att de kan göra ett välunderbyggt val. I en förordning finns närmare regler om vilken information som ska finnas om varje äldreboende.¹⁷ Bland annat redovisas uppgifter om vilken profil/inriktning boendet har, beskrivning av boendemiljön samt vilka aktiviteter och tilläggstjänster som erbjuds. Även genomsnittligt antal sjukdagar och tillsynsrapporter ska finnas att ta del av.

I och med äldrereformen 2025 föreslogs att Plejehjemsoversigten utvidgas till att även

15 SOU 2009:38 s 138

16 Kostnadsansvar särskilt boende

17 Bekendtgørelse om plejeoversigten, BEK nr 581 af 18/05/2025

omfatta hemtjänstutförare. Tjänsten ska därmed också byta namn till Plejeoversigten. Mer detaljerad information om verksamheten ska också redovisas, till exempel brukar-
nöjdhet och kontinuitet.

I Sverige har kommunen ansvar för att informera om val

I Sverige finns ingen motsvarande nationell upplysningstjänst som tillhandahålls av myndigheter. Vissa kvalitetsdata om respektive äldreboende finns genom de så kallade öppna jämförelser som Socialstyrelsen publicerar, men det rör sig om relativt lite data med begränsad tillgänglighet.

För kommuner som tillämpar LOV är det dock en skyldighet att informera medborgarna om de olika utförarna. Kommunen ska enligt lagen tillhandahålla information som är "saklig, relevant, jämförbar, lättförståelig och lättillgänglig". Vilken information som finns tillgänglig och hur den tillhandahålls varierar. Uppföljningar av Konkurrensverket visar att många kommuner inte uppfyller lagkravet.¹⁸

Högre andel privata aktörer i Sverige

Av närmare 45 000 platser på äldreboenden i Danmark är 3 500, dvs 8 procent, i privat drift. Som privata räknas här friplejehjem eller äldreboenden där driften upphandlats, men inte boenden med driftsavtal.¹⁹ Annan statistik visar att av omkring 42 000 äldreboendeplatser drivs omkring 35 000 (80 procent) av kommunen, 7 510 (17 procent) av selvejende aktörer medan 1 144 eller 2,6 procent drivs av privata aktörer.²⁰

Det finns ingen statistik över antalet platser per driftsform i Sverige. Socialstyrelsen redovisar dock statistik över hur många som bor på äldreboenden och den visar att omkring 20 procent bor på privat drivna äldreboenden.²¹ Inspektionen för vård och omsorg (IVO) har ett omsorgsregister där alla som driver äldreboenden ska registreras. Av de lägenheter som fanns i IVO:s register i slutet av år 2023, tillhörde ca 30 procent tillståndspliktiga boenden (boenden som drivs av privata aktörer) och ca 70 procent anmälningspliktiga boenden (som drivs av kommunen).²²

Sammantaget kan man konstatera att andelen privata aktörer är högre i Sverige trots att trösklarna för att etablera sig är lägre i Danmark.

18 Upphandlande myndigheters informationsansvar i valfrihetssystem, 2022:1 Konkurrensverket

19 Hver anden kommune har ingen private plejehjem, DI Analyse juni 2025

20 Velfærden i tal 2025, Dansk Ehrverv. (Att summan är lägre kan bero på att äldreboenden där ägarformen inte är angiven i Plejehjemsoversigten inte ingår i statistiken)

21 Privat Vårdfakta, Vårdföretagarna, 2026

22 Var ska vi bo på ålderns höst, Vårdföretagarnas äldreboendeprognoz, december 2023

DEL 3 – Närmare om den danska Fripeljeboliglagen

Det danska systemet för fristående äldreboenden regleras i en egen lag (Lov om friplejeboliger från 2007). Lagen ger möjlighet för privata utförare att etablera sig och driva äldreboenden på liknande villkor som kommunala boenden. Syftet med lagen är att utöka äldres valfrihet och bidra till en större mångfald av äldreboenden.

Nationell certifiering av Sundhedsstyrelsen

För att etablera sig behöver ett friplejebolig certifieras av Sundhedsstyrelsen, Danmarks motsvarighet till Socialstyrelsen. För att godkännas behöver aktören kunna tillhandahålla minst vård- och omsorgsinsatser samt matservice enligt äldrelagen. Därutöver är det frivilligt att certifieras för andra tjänster såsom rehabilitering och ledsagning.²³ Sundhedsstyrelsen fastställer villkor för certifieringen såsom krav på personalens kompetens, verksamhetens ekonomi och systematiska kvalitetsarbete.²⁴ Sökande ska visa att verksamheten kan bedrivas på ett betryggande sätt enligt lag och företrädarna får till exempel inte vara dömda för brott. Utöver certifieringen måste också lokalerna godkännas av Social- och Boligstyrelsen.

Från nationella taxor till likvärdig ersättning

När en omsorgstagare valt ett fristående äldreboende är det omsorgstagarens hemkommun som betalar ersättningen för omsorgen. När Fripeljeboliglagen tillkom baserades ersättningen på nationella taxor, men sedan 2015 är utgångspunkten i stället att ersättningen ska baseras på en överenskommelse mellan den beställande kommunen och äldreboendet. Det fristående äldreboendet ska fastställa vägledande avgifter för den omsorg som erbjuds. Utifrån dessa ska äldreboendet och hemkommunen komma överens/sluta avtal om ersättningen. Om de inte kommer överens ska ersättning utgå baserat på de långsiktigt genomsnittliga kostnaderna för att leverera motsvarande tjänst i den kommun som boendet ligger i. Finns inte en motsvarande tjänst i kommunen så ska ersättningen i stället fastställas utifrån det mest likvärdiga erbjudandet som finns tillgängligt utifrån till exempel målgrupp och omsorgsinnehåll även om det ligger i en annan kommun eller avser annan typ av verksamhet.

23 [Fripeljeboligleverandør | Fagperson | Sundhedsstyrelsen](#)

24 [Fripeljeboligloven 7 § samt Bekendtgørelse om certificering af friplejeboligleverandører BEK nr 580 af 15/05/2025](#)

Ersättningen granskas av danska Konkurrensverket

Hur en ersättning för motsvarande tjänst i samma kommun ska räknas ut regleras ingående genom både lag, förordning och vägledningar.²⁵ Kostnaderna ska avspegla värdet av de resurser som förbrukas. I kostnaderna ingår:

- Direkta kostnader som lön och materialförbrukning
- Indirekta kostnader som lokalkostnader, administration, försäkringar
- Overheadkostnader som IT, ekonomi, HR

Kommunen måste vara transparent med hur ersättningen beräknats. Om en privat leverantör begär det, måste kommunen lämna ut det underlag som visar hur de har räknat fram ersättningen. Leverantören kan även begära att Konkurrens- och Förbrukerstyrelsen (Konkurrens- och konsumentverket) granskar att beräkningen gjorts i enlighet med gällande regler.²⁶ Myndigheten har också befogenhet att utfärda förelägganden till kommuner. Föreläggandet kan ange att kommunen ska upphöra med att beräkna och fastställa ersättningar som är i strid med ersättningsreglerna, att kommunerna ska använda bestämda beräkningsgrunder eller beräkningsmetoder gentemot privata leverantörer och/eller att kommunen ska ersätta den privata leverantören med ett belopp som motsvarar skillnaden mellan den erlagda ersättningen och korrekt beräknad ersättning. Förelägganden om att ersätta den fristående aktören i efterhand för en för låg ersättning avser dock enbart en period om ett år före myndigheten påbörjade sin granskning. Konkurrens- och konsumentverket kan inleda en granskning på eget initiativ eller vid klagomål.

Förändringar i lagen om Fripjebolig i äldrereformen

Trots att lagen ger privata aktörer etableringsrätt i hela landet har andelen fristående äldreboenden ökat relativt sakta i Danmark jämfört med Sverige. En förklaring till detta kan vara att fristående aktörer upplevt att ersättningen varit låg och att det förekommit oenighet i hur ersättningen ska räknas fram. Ersättningen har också varierat mycket mellan kommuner och även om det går att överklaga den är det inte önskvärt på grund av att det leder till utdragna processer.

I och med den äldrereform som trädde i kraft 2025 har kraven på hur kommunen ska beräkna kostnaderna skärpts. Kommunen ska minst en gång per år kontrollera och justera beräkningarna (tidigare var kravet att kommunerna löpande skulle följa upp kostnader-

²⁵ Lov om friplejeboliger 32§, Bekendtgørelse om kommunalbestyrelsens fastsættelse af afregningspriser for ydelser efter serviceloven og tilbud efter ældreløven i forhold til friplejeboligleverandører Därtill har KL och BDO tagit fram en vägledning med mer praktisk vägledning - Vejledning om bergning af friplejeboligtakster, Mars 2023.

²⁶ Konkurrencebogen § 11b

na och justera ersättningen vid behov). Om de faktiska kostnaderna i den kommunala omsorgen varit högre än ersättningen ska leverantören ersättas i efterhand. Om de varit lägre ska leverantören också betala tillbaka skillnaden till kommunen.

En fast overheadsats har också införts. Bakgrunden är att overheadkostnader kan vara svåra att beräkna och att privata utförare upplevt att kommunerna inte inkluderar alla kostnader i beräkningen.²⁷ En nyhet är också att fristående äldreboenden som huvudregel inte längre får avvisa omsorgstagare som söker till dem, vilket varit möjligt tidigare.

Jämförelser med ersättningen i svenska valfrihetssystem

Principer om att ersättningen till privata utförare ska baseras på vad den offentliga regin kostar fanns med i förarbetena när LOV tillkom. Ett av syftena med LOV var att utförarna skulle konkurrera med kvalitet i stället för pris. Av förarbetena framgår denna intention: "Ett valfrihetssystem bygger på att kommunen bjuder in externa leverantörer att konkurrera på samma villkor som den kommunala egenregiverksamheten". I praxis har lagen sedan tolkats så att det endast är privata aktörer som behöver likabehandlas. Det har inneburit att villkoren ofta skiljer sig åt. Även om ersättningen på pappret är densamma går offentliga verksamheter inte sällan med underskott, vilket i praktiken innebär att ersättningen blir högre.

Statligt stöd för Fripeljeboliger

Det finns statliga stöd för att stimulera nya Fripeljeboliger i Danmark. Vid nybyggnation eller vid omfattande ombyggnation kan staten gå in som garant för lån under förutsättning att aktören äger boendet. I landsbygdsområden motsvarar garantin 100 procent av lånet och i övriga landet 75 procent. Syftet är att skapa mer likvärdiga villkor mellan offentliga och fristående aktörer.²⁸ Det finns också ett engångsbidrag till gemensamma ytor i äldreboenden och ett driftsstöd för bostäderna i äldreboendet. I Sverige finns inget motsvarande stöd för privata aktörer. Tidigare fanns ett investeringsstöd för alla aktörer som bygger äldreboenden, men det har numera avskaffats då det inte bedömdes leda till fler platser.

27 Den fasta overheadsatsen ska fastställas i samverkan med Kommunernas landsforening, branschorganisationer och relevanta departement och myndigheter.

28 https://dansk-byudvikling.dk/minister-friplejehjem-skal-kunne-etableres-med-100-procent-statsgaranterede-laan/?utm_source=chatgpt.com

DEL 4 – Kan vi lära av den danska valfriheten?

Danmark och Sverige har i grunden liknande välfärdsmodeller med kommunalt ansvar och offentlig finansiering av äldreomsorgen, men ländernas syn på valfrihet och privata aktörers roll skiljer sig åt. Danmark har sedan början av 2000-talet haft en lagfäst och nationellt reglerad rätt för äldre att välja äldreboende utan hinder av kommungränser. I Sverige finns en valfrihetsreglering, men det är upp till kommunerna om de vill tillämpa den. Den danska äldreformen från 2025 förstärker skillnaderna mellan Sverige och Danmark avseende privata aktörers möjligheter att bidra med alternativ och ökad tillgänglighet.

Stark efterfrågan på valfrihet i Sverige

Önskan att själv bestämma vem som utför ens äldreomsorgsinsatser är stark bland äldre i Sverige. Av dem som är 85 år och äldre anser så många som 9 av 10 att man ska få välja vilken hemtjänstutförare man har och på vilket äldreboende man ska bo. 9 av 10 anser också att man ska kunna välja mellan privata och offentligt drivna äldreboenden. Samtidigt saknas valfrihet i många av Sveriges kommuner. Politiken går på så sätt i otakt med väljarna. Att införa en nationell valfrihet likt den danska skulle stärka den äldres rättigheter att både välja boende och även flytta till en annan kommun, kanske närmare anhöriga. Den kommunala självbestämmanderätten är en viktig princip i Sverige, men man kan ifrågasätta om kommunpolitikens självbestämmande verkligen ska värderas högre än äldres?

Äldreboendegaranti i stället för straffavgifter för kommunen

Omkring en tredjedel av alla kommuner uppger att de har en brist på äldreboenden i Sverige idag. Så har det också sett ut under lång tid. Många kommuner får också straffavgifter (s.k. särskild avgift som tilldelas av förvaltningsrätt på ansökan av IVO) för att de inte klarar att verkställa beslut om plats på särskilt boende på grund av platsbrist – trots ett konstaterat behov hos den äldre. Drygt 40 procent av de icke verkställda besluten när det gäller särskilt boende för äldre beror på platsbrist. År 2025 handlade det om 2 272 äldre. Detta ska ses i ljuset av att det över tid blivit svårare att beviljas en plats på äldreboende. De som får en plats idag är mycket sköra och ofta demenssjuka, varför även en kortare väntan bidrar till oro och otrygghet för äldre och anhöriga.

Den särskilda avgiften som kan dömas ut av IVO är i praktiken bortkastade pengar för kommunen, men det löser inte heller situationen för den äldre som inte får plats snabb-

are på ett äldreboende. Ofta är avgifterna dessutom så låga att det kostar mindre än en placering, varför det inte innebär tillräckliga incitament att öka tillgängligheten till äldreboenden.

Eftersom bristen på äldreboendeplatser verkar vara strukturell finns det skäl att pröva en ny ordning i Sverige. Här kan det danska systemet som sätter den äldre i centrum vara intressant att pröva. Den äldre har valfrihet, men kan också prioritera en snabb placering enligt äldreboendegarantin om det är viktigare för hen. Möjligheten finns också att välja boenden utanför kommunen, till exempel nära anhöriga. Denna möjlighet ökar i sig utbudet och skapar förutsättningar för att snabbare få en plats.

Etableringsfrihet kan öka tillgängligheten

Med en valfrihet enligt dansk modell skulle privata aktörer kunna etablera sig i fler kommuner, eftersom det inte skulle krävas ett avtal med kommunen som boendet är beläget i för att bedriva äldreomsorg. Det skulle kunna förbättra tillgängligheten när även privata aktörer är med och bedömer behovet av äldreboenden i alla delar av landet. En fri etableringsrätt skulle även möjliggöra för privata aktörer att bygga boenden på platser som kan tillgodose behovet för flera kommuner samtidigt (t.ex. nära kommungränsen). En nationell reform för valfrihet skulle därför också kunna vara en reform för utökad tillgänglighet. Ytterst skulle det även innebära att fler var med och delade på nödvändiga investeringar i äldreboenden, vilket skulle avlasta kommunernas ekonomi. En svag ekonomi är ofta ett skäl till att kommuner inte klarar av att investera i nya äldreboenden.²⁹

Fler äldreboenden kräver hållbara villkor och förutsebarhet

En lärdom från utvecklingen av Fripeljeboliger är samtidigt att förutsebara villkor är centralt för att reformen ska lyckas. Att bygga och starta ett äldreboende är en stor investering och risk. För att våga ta den risken behöver de fristående aktörerna kunna lita på att förutsättningarna inte ändras hur som helst och att det finns långsiktigt hållbara villkor som möjliggör att driva en äldreomsorg av god kvalitet. Det är grundtanken med den danska regleringen av ersättningen för äldreboenden, en ordning som också skärpts med äldreformen 2025.

I Sverige finns exempel på kommuner som fattat beslut om att samverka med privata aktörer och där förutsättningarna kastats om helt med ett nytt styre. Valfriheten kan till exempel avskaffas eller begränsas. Lagen om valfrihetssystem ger också kommunen stor flexibilitet att ändra i villkoren, vilket ibland görs med kort framförhållning och utan dialog med utförarna. Ofta räknas inte ersättningen upp med kostnadsutvecklingen och det förekommer till och med att ersättningen sänks.

29 Se till exempel "Behov av och tillgång till särskilda boendeformer för äldre". Socialstyrelsen, 2021

Intentionerna när lagen om valfrihetssystem sjösattes var att fristående utförare skulle ha samma villkor som de offentliga. Uppföljningar som Vårdföretagarna gjort i hemtjänsten visar dock att den offentliga verksamheten i kommunerna tillåts gå med stora underskott utan att de privata utförarna kompenseras eller ersättningen räknas upp. Det gör att den kommunala verksamheten inte behöver vara lika noga med att hushålla med resurserna. Ytterst innebär det att äldre som väljer eller hamnar hos en fristående utförare får sämre villkor.

Vill man skapa förutsättningar för fler fristående äldreboenden vore det därför önskvärt med en nationell reglering för stabila villkor likt den som finns i Danmark. En sådan ordning förutsätter en ökad transparens för den kommunala verksamheten. Det skapar samtidigt bättre förutsättningar för en god kostnadskontroll, vilket borde vara önskvärt i tider då många kommuner upplever en tuffare ekonomi och då behoven av äldreomsorg väntas öka kraftigt.

DEL 5 – Vårdföretagarnas förslag

Sammantaget skulle en starkare nationell styrning av valfrihet i Sverige, liknande den danska, kunna stärka både tillgänglighet, inflytande och trygghet för äldre, samtidigt som kommuner avlastas investeringsmässigt. Med inspiration från Danmark föreslår Vårdföretagarna att en nationell valfrihetsreform med följande delförslag genomförs för att öka äldres egenmakt och tillgång till omsorg:

Inför en nationell rätt till valfrihet för äldre

Det är en självklarhet i Sverige att kunna välja förskola, skola och vårdcentral, men samma valfrihet saknas ofta inom äldreomsorgen. Äldre vill ha möjlighet att välja var de ska bo. Det är dags att sätta de äldre i centrum och låta deras valfrihet väga tyngre än kommunpolitikernas. Det bör därför införas en nationellt reglerad valfrihet och etableringsfrihet med Danmark som förebild.

Inför en äldreboendegaranti

Inför en garanti som ger äldre en plats på ett äldreboende inom två månader liksom i Danmark. Det är värdefullt för den äldre som prioriterar att snabbt få plats på boende hellre än att få bo på ett visst utvalt boende. Tillsammans med en friare etableringsrätt för privata aktörer kan det bana väg för en ökad tillgänglighet och på så sätt ge äldre en värdigare och tryggare sista tid i livet.

Säkerställ konkurrensneutralitet

Konkurrensneutralitet handlar ytterst om att ingen äldre ska behöva få en sämre omsorg för att de valt ett fristående alternativ. En nationell valfrihetsreform bör därför också säkra att alla utförare får samma villkor för samma uppdrag – oavsett regiform. För att likvärdiga villkor ska säkras bör det liksom i Danmark införas en skyldighet för kommuner att årligen genomlysna sina kostnader och redovisa dem transparent. Det är samtidigt ett viktigt verktyg för kostnadskontroll och för att säkerställa att skattebetalarnas pengar används på ett ansvarsfullt sätt.

Inför en nationell valfrihetsportal

Verklig valfrihet förutsätter att äldre och deras anhöriga kan fatta beslut baserade på oberoende och lättillgänglig information. Staten bör ta ansvar för att ta fram en modell för redovisning av kvalitetsindikatorer och andra relevanta fakta om verksamheter på ett sätt som motsvarar lagen om valfrihetssystemets krav på information som är saklig, relevant, jämförbar, lättförståelig och lättillgänglig. En transparent redovisning av kvaliteten på äldreboenden skapar också grund för kvalitetskonkurrens.